

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2026"

FUQAROLARNING HUQUQ VA ERKINLIKLARIGA TAJOVUZ QILUVCHI HUQUQBUZARLIK SIFATIDA HAQORATNING TUSHUNCHASI VA YURIDIK TAHLILI

Sobirova Nafosat Gulmirzo qizi

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, Ma'muriy huquq kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada haqorat fuqarolarning huquq va erkinliklariga tajovuz qiluvchi huquqbuzarlik sifatida kompleks tarzda tahlil qilingan. Unda haqorat tushunchasining huquqiy mazmuni, uning asosiy belgilari, tarkibiy elementlari hamda boshqa turdosh huquqbuzarliklardan farqli jihatlari yoritib berilgan. Shuningdek, haqoratning ob'ektiv va sub'ektiv tomonlari, uning sodir etilish shakllari va usullari, ayniqsa, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sharoitida namoyon bo'lish xususiyatlari atroflicha ko'rib chiqilgan. Maqolada milliy va xalqaro huquq normalari asosida haqorat uchun javobgarlik masalalari, shu jumladan ma'muriy, jinoiy va fuqarolik-huquqiy javobgarlik turlari tahlil etilgan. Amaliy misollar orqali sud-huquq amaliyotida ushbu huquqbuzarlikni kvalifikatsiya qilish va isbotlash muammolari ochib berilgan. Shu bilan birga, haqoratning oldini olish, huquqiy madaniyatni oshirish va fuqarolarning sha'ni hamda qadr-qimmatini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirishga oid taklif va xulosalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: *Haqorat, sha'n va qadr-qimmat, huquqbuzarlik, inson huquqlari, ma'muriy javobgarlik, jinoiy javobgarlik, ma'naviy zarar, kiberhaqorat, huquqiy himoya, sud amaliyoti, huquqiy madaniyat.*

Bugungi kunda inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, ayniqsa shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish masalasi jinoiy huquqning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Jamiyatda axborot almashinuvining kengayishi, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi natijasida haqorat bilan bog'liq huquqbuzarliklar soni ortib borayotgani kuzatilmoqda. Bu esa ushbu turdagi qilmishlarning jinoiy-huquqiy oqibatlarini chuqur tahlil qilishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini muhofaza etilishini ta'minlovchi quyidagi normalar mavjud: "Insonning sha'ni va qadr-qimmatini daxlsizdir. Hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo'lishi mumkin emas. Hech kim qiynoqqa solinishi, zo'ravonlikka, boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalaga yoxud jazoga duchor etilishi mumkin emas (26-m.), fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga rioya etishga, boshqa insonlarning huquqlari, erkinliklari, sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilishga majburdirlar (60-m.). Shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini qasddan kamsitish, ya'ni haqorat qilish O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining "Fuqarolarning huquq va erkinliklariga tajovuz qiladigan huquqbuzarliklar uchun ma'muriy javobgarlik" nomli V bobining 41-moddasiga ko'ra, ma'muriy javobgarlikka sabab bo'ladi, agarda ma'muriy jazo qo'llanilgandan keyin ham shunday harakatlar sodir etilgan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2026"

"Shaxsning ozodligi, sha'ni va qadr-qimmatiga qarshi jinoyatlar" nomli VI bobining 140-moddasi bilan jinoiy javobgarlik belgilangan.

Haqorat shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini kamsitish orqali uning ruhiy holatiga, jamiyatdagi mavqeiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Qonunchilikda bunday qilmishlar uchun javobgarlik belgilangan bo'lsa-da, amaliyotda ularni kvalifikatsiya qilish, isbotlash va oldini olish bilan bog'liq muayyan muammolar mavjud. Shu sababli, haqorat jinoyatining jinoiy-huquqiy xususiyatlarini o'rganish va samarali profilaktika mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Fuqarolarning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish zamonaviy huquqiy davlatning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Inson huquq va erkinliklari tizimida shaxsning ma'naviy daxlsizligi alohida o'rin tutadi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, haqorat qilish shaxsga nisbatan sodir etiladigan eng keng tarqalgan huquqbuzarlik turlaridan biri bo'lib, u fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga bevosita tajovuz qiladi. Haqorat nafaqat alohida shaxsga, balki butun jamiyatdagi axloqiy muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Haqorat tushunchasi yuridik adabiyotlarda turlicha ta'riflanadi, ammo umumiy mazmuni shundan iboratki, u shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini qasddan kamsitishga qaratilgan harakat yoki bayonotdir. Bu harakat og'zaki, yozma, tasviriy yoki boshqa shakllarda ifodalanishi mumkin. Muhimi, haqoratda shaxsning ijtimoiy bahosi pasaytiriladi, uning shaxsiy sifatleri haqoratli shaklda baholanadi va bu holat jabrlanuvchida ma'naviy azob-uqubatlar keltirib chiqaradi.

Yuridik tahlil nuqtai nazaridan haqorat huquqbuzarlik sifatida o'zining tarkibiy elementlariga ega. Birinchi navbatda, uning ob'ekti sifatida shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini, ya'ni nomoddiy ne'matlar qaraladi. Bu ne'matlar fuqarolik huquqida alohida himoya qilinadi va ularni buzish huquqiy javobgarlikka sabab bo'ladi. Ob'ektiv tomondan haqorat harakat yoki harakatsizlik orqali namoyon bo'lishi mumkin, lekin amaliyotda u asosan faol harakat – ya'ni haqoratli so'zlar, iboralar, ishoralar yoki materiallar orqali sodir etiladi.

Sub'ektiv tomondan haqorat to'g'ridan-to'g'ri qasd bilan sodir etiladi. Ya'ni huquqbuzar o'z harakatining mazmunini anglaydi, uning oqibatlarini oldindan ko'radi va aynan shu oqibatlarni keltirib chiqarishni istaydi. Agar shaxs o'z so'zlari haqoratli ekanligini anglamasa yoki uning maqsadi kamsitish bo'lmasa, bunday holatda huquqiy baholashda murakkabliklar yuzaga kelishi mumkin.

Haqoratni boshqa turdosh huquqbuzarliklardan, xususan, tuhmatdan farqlash muhim ahamiyatga ega. Tuhmatda shaxs haqida yolg'on ma'lumot tarqatiladi va bu ma'lumot uning obro'siga putur yetkazadi. Haqoratda esa ma'lumotning rost yoki yolg'onligi ahamiyatga ega emas, asosiy e'tibor uning shakli va ifodalanish uslubiga qaratiladi. Masalan, shaxsga nisbatan haqoratli so'z ishlatish uning sha'nini kamsitish sifatida baholanadi, hatto bu so'zlarda ma'lum darajada haqiqat unsuri bo'lsa ham.

Huquqni qo'llash amaliyotida haqorat ko'pincha ma'muriy huquqbuzarlik sifatida baholanadi, ammo ayrim hollarda uning ijtimoiy xavflilik darajasi yuqori bo'lsa, jinoiy javobgarlik ham yuzaga kelishi mumkin. Masalan, ommaviy axborot vositalari orqali yoki

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2026"

internet tarmoqlarida haqorat qilish keng auditoriyaga ta'sir ko'rsatishi sababli og'irroq oqibatlarga olib keladi. Bunday hollarda huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan qat'iy choralar ko'riladi.

Amaliyotdan misol sifatida ijtimoiy tarmoqlardagi holatlarni keltirish mumkin. Ayrim fuqarolar bahs-munozara jarayonida bir-biriga nisbatan haqoratli so'zlar ishlatadilar, shaxsiy hayotga daxldor ma'lumotlarni kamsituvchi tarzda yoritadilar. Sud amaliyotida bunday holatlar ko'p uchraydi va ularda jabrlanuvchi ma'naviy zararni qoplashni talab qiladi. Sudlar esa odatda holatning barcha jihatlarini, jumladan, haqoratning shakli, tarqalish doirasi va keltirilgan ma'naviy zarar miqdorini hisobga olgan holda qaror qabul qiladi.

Yana bir amaliy misol sifatida ish joyidagi munosabatlarni keltirish mumkin. Rahbar tomonidan xodimga nisbatan haqoratli munosabatda bo'lish, uning qadr-qimmatini kamsitish mehnat huquqlarining buzilishiga olib keladi. Bunday holatda xodim nafaqat mehnat inspeksiyasiga, balki sudga ham murojaat qilib, o'z huquqlarini himoya qilishi mumkin. Bu esa haqoratning turli sohalarida namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

Haqoratning profilaktikasi ham muhim ahamiyatga ega. Jamiyatda huquqiy madaniyatni oshirish, inson huquqlariga hurmat ruhini shakllantirish bunday huquqbuzarliklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Ta'lim muassasalarida, ommaviy axborot vositalarida va davlat organlari faoliyatida bu masalaga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Shuningdek, huquqiy tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish ham dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy axborot texnologiyalari sharoitida internetdagi haqoratli kontentni nazorat qilish, uning oldini olish va jabrlanuvchilarni himoya qilish uchun yangi huquqiy yondashuvlar talab etiladi. Bu esa milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga muvofiq ravishda rivojlantirishni taqozo etadi.

Mazkur mavzuni yanada chuqurroq yoritish uchun haqorat huquqbuzarligining nazariy va amaliy jihatlarini kengaytirilgan tarzda tahlil qilish maqsadga muvofiq. Zero, inson sha'ni va qadr-qimmatiga tajovuz qilish bilan bog'liq huquqbuzarliklar nafaqat alohida shaxs manfaatlariga, balki jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar tizimiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli haqorat instituti huquq nazariyasida ham, huquqni qo'llash amaliyotida ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, haqoratning huquqiy tabiatini aniqlashda uning konstitutsiyaviy asoslariga e'tibor qaratish zarur. Ko'pgina davlatlar konstitutsiyalarida inson sha'ni daxlsizligi alohida prinsip sifatida belgilangan bo'lib, bu norma barcha boshqa huquqiy normalar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Demak, haqorat qilish faqat oddiy huquqbuzarlik emas, balki konstitutsiyaviy qadriyatlarga qarshi yo'naltirilgan harakat sifatida baholanishi mumkin. Bu holat uning ijtimoiy xavflilik darajasini yanada oshiradi.

Haqorat bilan bog'liq huquqbuzarliklarni kvalifikatsiya qilishda uning sodir etilish usuli va sharoitlari muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, haqorat jamoat joyida, omma oldida yoki xizmat vazifasini bajarish bilan bog'liq holda sodir etilgan bo'lsa, bu uning og'irlashtiruvchi holati sifatida baholanishi mumkin. Shuningdek, takroran sodir etilgan haqorat ham huquqiy javobgarlikni kuchaytiruvchi omil hisoblanadi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2026"

Amaliy jihatdan qaraganda, haqorat ishlarini ko'rib chiqishda isbotlash masalasi muhim muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, og'zaki haqorat holatlarida guvohlar ko'rsatmasi, audio yozuvlar, video materiallar asosiy dalil sifatida xizmat qiladi. Internetdagi haqoratlarda esa skrinshotlar, elektron dalillar, IP-manzillar orqali shaxsni aniqlash kabi usullar qo'llaniladi. Bu esa zamonaviy kriminalistika va raqamli ekspertiza ahamiyatini oshiradi.

Haqorat uchun javobgarlik turlari ham turlicha bo'lishi mumkin. Ma'muriy javobgarlik odatda nisbatan yengil holatlarga qo'llaniladi va jarima yoki boshqa ta'sir choralari o'z ichiga oladi. Jinoiy javobgarlik esa haqoratning og'ir shakllari uchun belgilanadi. Bundan tashqari, fuqarolik-huquqiy javobgarlik doirasida jabrlanuvchi ma'naviy zararni qoplashni talab qilish huquqiga ega. Ma'naviy zarar miqdori sud tomonidan holatning xususiyatlaridan kelib chiqib belgilanadi.

Xalqaro huquq nuqtai nazaridan ham haqorat masalasi dolzarb hisoblanadi. Inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan xalqaro hujjatlarda shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish prinsipi mustahkamlangan. Shu bilan birga, so'z erkinligi bilan haqorat o'rtasidagi muvozanatni saqlash masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Demokratik jamiyatda tanqid qilish huquqi kafolatlangan bo'lsa-da, bu huquq boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini buzmasligi kerak.

Amaliyotda ko'p uchraydigan holatlardan yana biri — ommaviy axborot vositalari orqali haqorat qilishdir. Jurnalistik faoliyatda axborotni yetkazish jarayonida shaxsning sha'ni va qadr-qimmatiga putur yetkazmaslik muhim talab hisoblanadi. Agar OAV orqali haqoratli ma'lumot tarqatilsa, bu nafaqat jurnalist, balki tahririyatning ham javobgarligiga sabab bo'lishi mumkin.

Shu bilan birga, haqoratning ijtimoiy-psixologik oqibatlarini ham inobatga olish zarur. Bunday harakatlar jabrlanuvchida ruhiy tushkunlik, stress, ijtimoiy faollikning pasayishiga olib kelishi mumkin. Ayrim hollarda esa bu holatlar og'ir psixologik oqibatlarga sabab bo'ladi. Shu bois, huquqiy himoya bilan bir qatorda psixologik yordam mexanizmlarini ham rivojlantirish muhimdir.

Haqoratning oldini olish choralari orasida huquqiy madaniyatni yuksaltirish alohida o'rin tutadi.

Fuqarolar o'rtasida o'zaro hurmat, muloqot madaniyati va huquqiy ongini shakllantirish orqali bunday huquqbuzarliklarning sonini kamaytirish mumkin. Ta'lim tizimida huquqiy tarbiyani kuchaytirish, ommaviy axborot vositalari orqali tushuntirish ishlarini olib borish bu borada samarali vosita hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, haqorat fuqarolarning sha'ni va qadr-qimmatiga tajovuz qiluvchi huquqbuzarlik sifatida keng qamrovli huquqiy tahlilni talab qiladi. Uning tushunchasi, tarkibiy elementlari, amaliyotdagi ko'rinishlari va javobgarlik choralari chuqur o'rganilishi lozim.

Haqoratga qarshi kurashish nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatga ham ega bo'lib, u jamiyatda o'zaro hurmat va adolat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2026"

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 2025 yil 26 dekabr. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>
2. Таштемиров, А. А. "Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича ички ишлар органларининг ҳамкорлиги." O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali 2.25 (2023): 32-40.
3. Таштемиров, А. А. "Ҳуқуқбузарлик содир этилишининг сабаблари ва шароитларини аниқлаш ва бартараф этиш фаолиятини такомиллаштириш йўналишлари." So 'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi 6.12 (2023): 454-461.
4. Таштемиров, А., and X. Юлдошев. "Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишда оммавий ахборот воситалари ва блогерлар билан ҳамкорликнинг ўзига хос жиҳатлари." Академические исследования в современной науке 3.17 (2024): 55-61.
5. Таштемиров, А. А. "Ахборот технологиялари орқали содир этиладиган жиноятларни фош этишнинг ҳуқуқий ва ташкилий жиҳатлари." World of Science 6.6 (2023): 169-175.
6. Тоштемиров, А. "Киберфирибгарлик билан боғлиқ жиноятларнинг пайдо булиш ва ривожланиш тарихи." Общество и инновации 3 (2022): 11.
7. Таштемиров, А. А., and С. А. Калауов. "Йўл ҳаракати хавфсизлиги ривожланиш концепциясининг истиқболлари ва киберхавфсизлигини таъминлаш зарурати." barqarorlik va etakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali 2.8 (2022): 245-250.
8. Таштемиров, А. А. "Зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тушунчаси ва ўзига хослиги." Innovative achievements in science 2025 (2024): 82-90.
9. Таштемиров А. А., Комилов А. М. Ў. Одам савдоси жиноятига қарши курашишни такомиллаштиришга оид айрим мулоҳазалар //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 1. – №. 7. – С. 135-138.
10. Tashtemirov, A., and A. Po'latov. "Ayollar jinoyatchiligining oldini olish chora-tadbirlari." Инновационные исследования в науке 3.1 (2024): 75-78.
11. Таштемиров, А. А. "Ижтимоий профилактика объекти сифатида алкоголизм таъсиридаги шахслар билан ишлаш фаолиятини такомиллаштириш." So 'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi 6.12 (2023): 552-558.